

A *Kisasszonyban* Andrić egy rendhagyóan erős akarátú, pénzhajhász és emellett zsugori nő életútját rajzolja meg az I. világháború előtt, alatt és után.

A *Nyuszka* éppen ellenkezőleg egy nyúl szívű férfi története főleg a II. világháborút megelőző években és a viláégés kezdetén.

Az előbbi kisregény az „emberben rejlő erők és képességek” eltorzulására példa, az emberiséget lehúzó sötét erők szakadékába vezető út bemutatása: „... te élvezetet találsz a pénz hajhászásában; rabul ejtett, megfogott, s most apád akaratával takarózva szenvedélyednek áldozol.”

A második a mélyből a csúcs felé kanyargó ösvény képe. Egy eltaposott, gyöngye ember magára találása, jellembeli alakulása, fejlődése. A családi élet jégtorlaszai közül kiszakadt, örökös magányban támolygó egyén ráeszmélése a közösség melegére, erejére: „... csak át kellett lépnie a megrögzött szokásokon, meg kellett szabadulni a félelemtől és óvatosságtól, s kissé bátrabban kellett átlépni azon a tétovgató úron...”

Úgy hat az olvasóra ez a kötet, mintha hullám dobálná, előbb a völgybe lóditva, majd újra a magasba lendülve vele. Érzelmek görbéje természetesen a hősök sorsának alakulását, jellemük pozitív vagy negatív irányban való eltolódását követi.

A kisregények azonban nemcsak egy-egy ember tökéletes jellemrajzát

hivatottak nyújtani, hanem egy régi faliszőnyeg hátterének gazdagságában pompázó környezet- és társadalomrajzot is, a társadalmi történések egyénekre vetült hatását. A világ mérhetetlen sokaságából kiszakított, a művész tévedhetetlen szemmértékével újra rendezett két feledhetetlen prózai mű. Olvasásuk nyomán nemcsak emberismeretünk lesz teljesebb, pontosabb, de a korról is mélyrehatóbb és igazabb képet kapunk, mint bármiféle történelemkönyv alapján.

Kár, hogy a borítólapp tervezője, Árkossy István, valahogy elsiklik a művek gazdagon rétegezett talaja fölött. Szűkíti a kört: megelégszik *A Kisasszony* képi megformálásával. A két prózai alkotás azonban biztos nem került véletlenül egymás mellé. Ezért talán a közöset és az eltérőt kellett volna lényegre törően ábrázolni. Szembeötlő a stíluseltolódás is, vagyis az írás és a képzőművészeti megfogalmazás stílusbeli összeférhetlensége. Pedig a borítólapp Tamkó Sirató Károly szavával „nemcsak védi a könyvet, hanem módot is nyújt a könyv tartalmának továbbépítésére és a szerző életművének még teljesebb bemutatására”.

Mégis beteljesül az idézet másik fele is, ha nem a könyv hőseire, hát olvasóira vonatkoztatva: Andrić két kisregénye előbbre visz bennünket „az emberi szellem alkotta művek sugarától egyre tisztuló utakon”.

VIRÁG ÁGNES

DALTERMŐ RÓZSAFÁK

Édesanyám rózsafája. Palóc népdalok. Gyűjtötte és összeállította Ág Tibor. A bevezetőt írta Tózsér Árpád. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1974.

Kettőzött örömmel vehetjük kézbe az *Édesanyám rózsafája* című ízléses népköltési gyűjteményt, melynek alcímében a *Palóc népdalok* közelebbi meg-

jelölés van feltüntetve. Ilyen vagy hasonló címmel az utóbbi száz évben már három más gyűjtemény jelent meg (Pap Gyula: *Palóc népköltém-*

nyek. Sárospatak, 1865. — Schoen Arnold: *Palóc népdalok*. Bp., 1911. — Istvánffy Gyula: *Palóc népköltési gyűjtemény*. Miskolc, 1963.), de más gyűjtemények is tartalmazzak ún. palóc népdalokat. A látszat tehát arra vall, hogy a palóc népdalokat régtől fogva és alaposan ismerjük. Korántsem ilyen rózsás a helyzet!

Ha a hitelesnek tekinthető magyar népköltési gyűjtemények mintegy 120—130 kötetét áttekintjük, az a meglepetés ér bennünket, hogy a magyar nyelvterület legnagyobb egységei folklórszempontról eléggé egyenletlenül vannak feltárva: Erdély kezdettől máig a legbővebben buzogtatja szellemi kincseit, az Alföld a múlt század második felében és a századfordulón ontotta természetét, a Dunántúl pedig inkább már ebben a században; e három nagy terület százévi átlagban nagyjából mennyiségi egyenlegben van, nem így a magyarság északi nyelvterülete! Innen mindössze felényi folklórkincs került összegyűjtésre és közzétételre, holott ez semmivel sem kevésbé dalos nagy táj, mint akár a Dunántúl vagy az Alföld, sőt! Ilyenkor látja azonban kárát minden vidék annak, hogy nincs egy Kriza Jánosa, Kálmány Lajos vagy Berze Nagy Jánosa, hogy az újabb gyűjtéseket, illetve kortársi gyűjtőket most ne is említsük.

Ez az elmaradás annál kevésbé érthető, mert Magyarországon éppen a palócok divatja majdnem kétszáz esztendő és időnként vetekedett az erdélyi székelyekével. Így pl. Gvadányi József már 1790-ben *istenmezei palóc* álneven írogatja a budai országgyűlésről szóló szatirikus versezeteit, majd a 19. század elején Gaal György gúnyolja ki a Pestre költözött úrhatnám kismestert a palóc Furkát Tamás alakjában. 1851-ben Lisznai Kálmán palóc, Mikszáth Kálmán 1881-ben adja gyűjteményét, és végezetül a nagy palóc Mikszáth Kálmán 1881-ben adja ki először a *A jó palócokat*, mely még az író életében kilenc kiadást ért meg, azóta pedig jóval többet...

E szépirodalmi divathullámmal párhuzamosan futott a tudományos kutatás útja is. A XIX. század elején Horvát Istvánék a palócokban még az ősmagyarok egyenes leszármazottait látták és már-már mércének tekintették őket. (E „palócosítás” odáig ment, hogy egy ideig még a Tolna

megyei sárközieket is palócokként emlegették!) A palóc kérdés csak lassan-lassan kezdett tisztázódni: 1819-ben Szeder Fábián írt róluk bővebben és szakszerűbben, de a valóságos polovec-kun eredetüket csak 1876-ban mutatta ki Hunfalvy Pál, aki a palócság térbeli kiterjedését is elhatárolta. Eredményeit a szaktudomány ma is elfogadja, az irodalmi közvélemény mit sem tud róluk: minden illabiális a-val beszélő, a magyar nyelvterület északi szegélyén lakó embert palócnak tekintenek, holott valójában csak a Mátra, Ipoly mentiek, a Bükk hegységtől északra lakók, a palócok, esetleg még azok sem mind! Ismertetendő gyűjteményünk is szélesebb értelemben veszi a palócokat, lényegében minden szlovákiai magyart annak tekint: 41 községből 158 népdalt közöl; az egész terület népdalkincséről ad kitűnő, reprezentatív válogatást.

Ág Tibor utószavából (201—204.) kiderül, hogy az előbb említett elmaradás nem olyan feltűnően nagy, ha a kézíratos gyűjtéseket is számításba vesszük: a CSEMADOK negyedszázados munkálkodásának, közelebből éppen Ág Tibor és munkatársainak köszönhető, hogy ma már több száz helyeségből 7000 népdal, 500 népdallada, 4000 mondóka, több ezer játék, tánc, szokás stb. van összegyűjtve; a dalok 90 %-a magnón, a táncok pedig több ezer méter hosszú filmszalagokon. Hát e kincses gazdagsághoz képest igazán érthetetlenül kevés a szlovákiai publikációk száma. Ha a kisebb, szórványos közléseket nem számítjuk, a daloknál maradva, 1953-ban jelent meg (mindössze 300 példányban és sokszorosítva) egy-egy népdal-mozgalmi dalgyűjtemény, majd ismét 1957-ben a *100 szlovákiai magyar népdal* és most ez a 158! (E három gyűjtemény darabjai is jelentős részben azonosak!) Az említett elmaradás tehát a kiadott műveket tekintve tovább fokozódott, hiszen azóta Jugoszláviában, Romániában és Magyarországon is szinte számlálhatatlanul sok népköltési gyűjtemény jelent meg, köztük nem is egy valóságos tömegsiker aratott! Túrelmetlenkedve várjuk tehát a szlovákiai magyarok felzárkózását, hiszen az ottani gyűjtők legjobbja, a folklórtevékenységnek valóságos „motorja”: Ág Tibor már évekkel ezelőtt összeállította

szakszerű, szép és pótolhatatlan értékű szlovákiai magyar népdallada-gyűjteményét, de azóta sem jelent meg.

Egyelőre annak örülünk azonban, ami végül is megjelent! Szóban forgó kötetünk „köntöse” tetszetős, a pozsonyi Madách nyomda munkatársait dicséri, a tartalom kifogástalanul szakszerű és gyönyörködtetően szép! E kis antológia nem szövegi-tartalmi, hanem zenei rendben (régí és új stílus, azon belül a dallam menete szerint) sorakoztatja a válogatottan szerep változatokat. Egy-egy dalmik minden versszakát közli, a gyűjtés helyét, idejét és az énekes adatait azonban a jegyzetekben (185—196.) adja meg. A gyűjtő(k) nevét én sehol nem találtam, ebből azt lehet következtetni, hogy valamennyit Ág Tibor gyűjtötte, mint ahogyan az a belső címdalban van feltüntetve. A gyűjteményt kétnyelvű helynévmutató (197—198.), tájszójegyzék (199.), zenei mutatók (205—209.), betűrendes szövegmutatók (211—216.), és végezetül a szellemesen összeállított, tematikus-műfaji és táji szempontú népdalcsokrok mutatója (217—220.) egészíti ki; ez utóbbi elsősorban gyakorlati célt szolgál, mint ahogy az egész kötet is a mozgalom érdekében került közzétételre, mintaszerű példájával annak, hogy a mozgalmi szempontokat a szakszerűség csorbítása nélkül is milyen jól ki lehet elégíteni!

A gyűjtemény értékes darabjai között balladát csak elvétve találunk, azok is inkább gyilkosságtörténetek (68. sz.), vagy dalszerű, egészen új típusú énekek (118. sz.). De kevés a régies rabének (130. sz.), illetve egy részük egészen összezsugorodott (a 67. sz. például egyetlen versszakból áll!). Hiányoznak a bujdosóénekek, keservesek, kurucénekek és hasonlók, nyilván nem a gyűjtő hibájából, és ezeket talán a balladakötetre tartogatója? Egyébként minden dalcsoport képviselve van, és legalább annyira kell örülnünk a kevésbé ismert, újszerű változatoknak, mint amennyire hiányoltuk imént a legrégebb réteget! Az antológiában több vándordal is szerepel, ezek csak kevésbé ismertek még, így a 115. számú egészen szép, értékes, ritka változat. Hasonló a helyzet a hagyományos pásztordalokkal (pl. 73., 78., 89. sz.); ezek és egyéb, főként a szerelmi népdalok szövegei arra vallanak, hogy a palócok életében a pásztorkodás az átla-

gosnál is jelentősebb szerepet játszott, ezzel kapcsolatban a természetközelség is közvetlenebb és dominánsabb, amint ezt az okos előszó több vonatkozásban is fejtegeti (9.).

Arra a kérdésre nagyon nehéz lenné felelni: mi is a palóc sajátosság ezekben a népdalokban? A magyar folklór, közelebről a népköltészet és népzene épp egyik legfeltűnőbb vonása a nagyfokú egységesség. Itt sem nagyon találunk tehát olyan változatokat, melyeket máshonnan ne ismernénk, de gondosabb elemzéssel néhány kevésbé elterjedt, helyinek tűnő variánssal azért mégis csak találkozunk. Ezek az eltérő változatok elsősorban az új stílusú dalok között találhatóak, arra kell tehát gondolnunk, hogy az éneklés gyakorlata itt a legújabb időkig eleven maradt. (Erre különben maga az előszó is többször utal.) Ez az újszerűség azonban onnan is adódhat, hogy a kevésbé ismert daltípusokra (aratódal, gányónóta stb.) csak legújában figyeltünk fel, tehát amíg balladánk és bujdosóénekek stb. volt, az ilyesfélék (ha egyáltalán már kialakult) szinte figyelembe sem vettük. Több ilyen példa is van: az aratódalok között szép a 87. változat, ritka a közölt gányónóta (34. sz.) is; kocsidal (59.), gyári népdal (51.), panaszdal (63.) és meglepően szép kívándorlóének (111.) stb. érdemel külön említést. Ismert tréfás és gúnydalok, valamint kiéneklők (26., 45., 138. sz.) modernizált, aktualizált változataival is találkozunk.

A szerkesztő a modern folklorisztika ismeretében nem félt egyes daltípusok szöveg- és dallamváltozatainak közlésétől, hiszen a variálódás a folklór elevenségére, életerejére vall. Milyen jól tette, hogy nem volt olyan szűkkeblű, mint általában elődei! Itt van mindjárt a címadó népdal két teljesen különböző, de egyformán szép változata:

*Édesanyám rózsafája,
Én voltam a legszebb ága;
Én hajlottam legmesszebbre:
Prága város közepibe.*

*Édesanyám, minek szültél,
Ha katonának neveltél?
Szültél volna inkább követ,
Édesanyám, mint engemet!*

(52. sz.)

*Édesanyám rózsafája,
Én voltam a rózsra rajta,
De egy huncut leszakajtott,
Kalapjánál elhervasztott.*

*Édes volt az anyám teje,
Keserű a más kenyere.
Ki nem hiszi, próbálja meg!
Minden magáról tudja meg.*

(55. sz.)

(Erről a száz év óta egyik legnépszerűbb és az egész magyar nyelvterületen közhírt és elterjedt magyar népdalról legutóbb külön tanulmányt írtam, mely véletlenszerűen ugyancsak az *Édesanyám rózsafája* címen fog megjelenni.)

Ag Tibor munkáját csak dicséret illeti, nem pedig bírálát. (Csak mellékesen említem, hogy a néprajzi szövegeket talán nem kellett volna irodalmira átírni; persze a palóc nyelvjárás jelölése épp a legnehezebb!) Várjuk újabb és újabb jelentkezéseit!

Tózsér Árpád előszava (5—14.) a maga tömörségében is sokatmondó: tud lényegeset és újat is mondani a

népdal életéről, bár ennek utóéletét már kissé nehézkesebben szemléli. Megszívlelendők a népdal fogalmáról, továbbá a metaforától a hasonlat felé tartó tendenciáról írott sorai, még ha ez utóbbi így nem is egészen pontos, hiszen a hasonlat az egyik leggyakoribb, bár semmiképp nem a leggyakoribb népköltészeti stílusesszék. Elgondolkodtató, amit a népdal természeti vonatkozásairól, közvetlen és közvetett jelentéséről ír. A dalpárbajról eddig inkább csak sejtéseink voltak, mint biztos tudomásunk, most erről is hiteles és fontos megfigyeléseket olvashatunk (10.) Tózsér Árpád „ráérez” a palóc-fogalom bizonytalanságára, bár szószármaztatása nem helyes (9.). Egyet lehet viszont érteni programjával: „Népdalgyűjteményeinket — miután könyvespolcainkon már *Homérosz*, *Dante* és *Goethe* mellé kerültek — a fejekben is a klasszikusok mellé kell juttatni!” (14.)

Az lpoly menti öreg palócok szerint a vízi tündérek tanították dalolni a népet; e tanítást időközben már-már elfeledtük, de most újra tiszta és bőven buzog a forrás...

KATONA IMRE

NÉPSZERŰ MARXIZMUS

LJUBOMIR ĐORĐEVIĆ — BOŠKO KOVAČEVIĆ — DRAGUTIN MILJKOVIĆ —
mr. SZÁM ATTILA: *Az öngazgatás gyakorlatában használatos szavak és kifejezések fogalomtára.*

Munkásegyetem, Szabadka, 1974.

Társadalmi valóságunk fejlődésével, az öngazgatás frontjának szélesedésével mind többen kapcsolódnak be a tevékeny társadalmi-politikai életbe. Ennek következtében, amikor marxista képzésről beszélünk, nemcsak az oktatásra s a társadalmi-politikai

aktivisták kisebb csoportjára gondolunk, hanem a több száz, több ezer, több százezer küldöttre, a több, mint egymillió kommunistára, a több millió dolgozóra.

A sikeres politikai akció előfeltétele mindezek folyamatos marxista